

HET SPEURWERK NAAR EN DE KOMENDE ONTSLUITING VAN DE MIDDELEEUWSE OORKONDEN VAN HET KLOOSTER SINT GERLACH

interview met Geertrui van Synghel¹

Geertrui, kun je jezelf aan de Vrienden van St. Gerlach voorstellen en uitleggen hoe je in de oorkondeleer terecht bent gekomen?

Ik heb aan de Rijksuniversiteit Gent Middeleeuwse geschiedenis gestudeerd. Na twee jaar moest je je specialiseren. Mijn hoogleraar Prevenier was de expert internationaal voor oorkondeleer en paleografie. Ik was goed in het vak oorkondeleer en heb toen bij hem voor mijn thesis een Middeleeuws onderwerp gekozen, de oorkonden van de abdij van Affligem. Mijn ouders, ik woonde toen nog thuis, woonden op fietsafstand van deze abdij waar deze oorkonden lagen. Ik kon daar elke dag naar toe fietsen. Na twee jaar kon ik mijn thesis indienen. Toen ik in het tweede jaar zat van mijn thesis, in april, riep de hoogleraar mij bij hem. Hij gaf aan dat hij in een Commissie in Nederland zat voor het toezicht op de oorkonden van Noord-Brabant. De bewerker daar ging met pensioen. Het leek hem, op basis van wat hij van mij gezien had, de ideale gelegenheid om mijn expertise daar in te zetten. Ik moest dan wel naar Nederland verhuizen, want ik werd aangesteld als rijksambtenaar in Den Bosch. Hij gaf aan: *als je solliciteert, dan zal ik jou verdedigen*. Ik heb daarop voor die functie gesolliciteerd bij het bureau van de Vaderlandse Geschiedenis in Den Haag en ik ben aangenomen. Dus ik had in april al de zekerheid dat ik in oktober 1979 kon gaan werken in Nederland. Ik heb daarna in september mijn thesis ingediend.

Ik had daarvoor nooit gedacht dat ik met paleografie of met Latijn of met oorkonden kon werken. Ik dacht dat ik zou gaan lesgeven of dat ik zou blijven aan de universiteit of iets dergelijks. Dus die mogelijkheid in Den Bosch kwam voor mij totaal onverwacht. Ik was vervolgens op een proefperiode in Den Bosch van twee jaar. Na die twee 2 jaar werd ik vast benoemd als medebewerker. Ik ben vervolgens nooit meer daar weggegaan. Zo is het gegaan, heel apart eigenlijk...

Je gebruikt de begrippen oorkondeleer en paleografie. Wat is dat, die oorkondeleer?

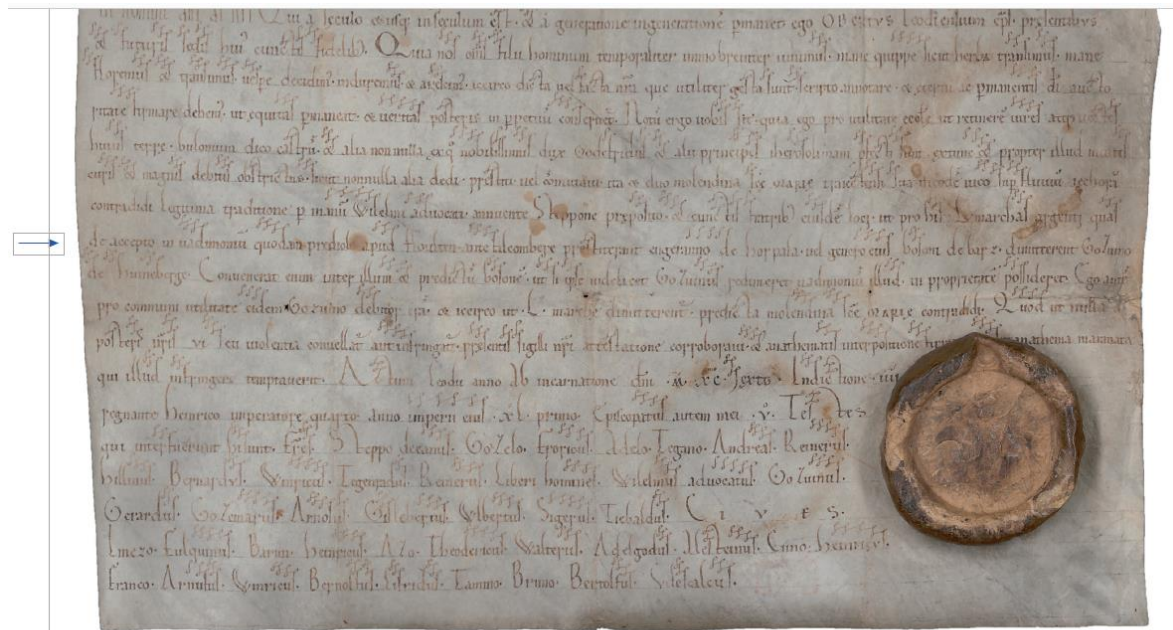
Diplomatiek is een ander woord voor oorkondeleer. Diploma betekent oorkonde. Je leert in de oorkondeleer ook oorkonden uitgeven.

Een oorkonde is een bewijs in rechte, dus een juridisch stuk. Mensen willen rechtstitels hebben, ook wanneer ze die nooit hebben gehad. In de loop van de 12^e eeuw komt de verschriftelijking op. Zeker bij kloosters is er dan de behoefte om hun bezittingen te staven met schriftelijke stukken. Soms laten ze stukken maken, bijvoorbeeld door bisschoppen, om bepaalde dingen te bevestigen. Dan zijn dat echte stukken. Soms wordt er echter ook op basis van een herinnering een nieuw stuk gefabriceerd, waarbij het schrift uit een eerdere periode wordt nagebootst en dan ontstaat er een vervalsing. De oorkondeleer is er ook op gericht om te bepalen of een stuk echt of vals is. Als je goed bent ingevoerd en je weet in welke periode welk schrift en welke soorten formuleringen gebruikt werden, dan kun je aan een stuk zien of het klopt of niet. Als je bijvoorbeeld in de 13^e eeuw een opgedrukt zegel ziet dan weet je: *dat is onmogelijk*. Als in de 13^e eeuw het klassieke oorkondeschrift, de Karolingische diplomatische minuskel, ziet dan is dat verdacht. En daarnaast zijn er inhoudelijke zaken: worden er in

---

¹ Het interview werd in juli 1022 door Maurice Essers gehouden bij Geertrui van Synghel thuis in Esch bij Den Bosch.

de oorkonde personen genoemd die in die periode niet geleefd hebben of er zijn contradicties aan de hand van andere oorkonden, dan weet je: *hier klopt iets niet*.

Oudste vermelding van Houthem (Maastricht, RHCL, toegangsnr. 14.Booi, archief Kapittel van Onze Lieve Vrouw te Maastricht, 1096-1796,

Boven: voorbeeld van een oorkonde met een opgedrukt zegel

Wat je ook altijd moet onderzoeken bij de oorkonden zijn de dateringen. Veel oorkonden zijn gedateerd op basis van de kerkelijke kalender of op basis van een regerings- of pausjaar: *het zoveelste jaar van koning die en die*. Dan moet je gaan rekenen op basis van het jaar van kroning van die koning. Het grote probleem bij oorkonden is dat elke geografische of kerkelijke eenheid een andere jaartijl heeft. Het jaar begon in de Middeleeuwen namelijk niet op 1 januari. Aanvankelijk was het op 25 december (kerststijl) dat het jaar verandert, maar uiteindelijk wordt het de paastijl. Maar Pasen is, anders dan Kerstmis, niet altijd op de dezelfde dag. Als er staat: *de derde dag na Pasen*, dan moet je het jaar van de oorkonde weten om de datum te kunnen bepalen. Dat is een hele complexe materie eigenlijk. Die jaartijlen die zijn wel onderzocht, maar er zijn toch nog veel gaten. Het is daardoor moeilijk om stukken precies te dateren. Zeker in een overgangperiode. Dan kunnen we hoogstens zeggen: *uitgaande van Pasen is het dit jaar en uitgaande van Kerst is het dat jaar*. Dan gebruiken we voor de datering van een dergelijke oorkonde twee jaren.

Over welke tijdsperiode hebben we het bij de oorkonden van St. Gerlach?

Van 1202 tot 1300 in principe. Het oorkondenboek Limburg loopt tot 1300. Bij St. Gerlach is de laatste oorkonde van 1293. Het gaat om een relatief korte periode van bijna 100 jaar. 1202 is de eerste oorkonde waarin het klooster van St. Gerlach genoemd wordt. Over de periode tot 1300 hebben we voor St. Gerlach 40 oorkonden gevonden. Maar een paar daarvan zijn in de loop der tijd verloren gegaan. We spreken bij een verloren oorkonde van een zogenaamd *departitum*. Er is bij een dergelijk departitum een verwijzing naar die oorkonde in een ouder stuk. Zo weet je zeker dat die oorkonde er is geweest. Dan nemen we die oorkonde toch met een apart nummer op want die oorkonde heeft echt bestaan. We begonnen bij de collectie St. Gerlach met 29 oorkonden, maar uiteindelijk werden het 40 oorkonden. In het boek komen dus 11 oorkonden van St. Gerlach voor waarvan de teksten nog niet bekend zijn. Bijna al die 11 nieuwe stukken zijn van lokale personen en zeggen bijvoorbeeld: *Ik schenk dit en dat aan het klooster en in ruil daarvoor moet je voor mij bidden en als ik dood ga moet je*

mijn sterfdag herdenken en je krijgt zoveel om de H. Mis op te dragen enz. Of de lokale heer zegt: ik wil heel graag dat mijn dochter in het klooster komt en daarom schenk ik dit en dit.

Hoe moeten we de oorkonden in de tijd en maatschappij van de 13^e eeuw plaatsen?

Als je kijkt naar de oorkonden die in de collectie St. Gerlach zitten, dan zijn het vaak oorkonden van lokale heren, zoals de heren van Valkenburg, of van kerkelijk hoogwaardigheidsbekleders, zoals bisschoppen of pausen, die bezittingen bevestigen of zich uitspreken over benoemingen. Ook lokale heren en ridders, die schenkingen doen aan het klooster, komen in de oorkonden voor. Gewone mensen behoren niet tot de schenkers. Die schenkers, dat is toch de sociale bovenlaag: de heren van Valkenburg, de plebaan van St. Jan, een vrouwe van Valkenburg enz. Het kan ook niet anders. Alleen zij hadden vermogen om te schenken. Er zit bij de oorkonden een testament van een kanunnik van Luik, die van alles schenkt. De laatste oorkonde is uit 1293 en gaat ook over een particuliere schenking. Het is bijzonder dat particulieren zo schenkingen doen. Dat verwachten de mensen niet zo dat particulieren dergelijke schenkingen doen.

De oorkonden, daar hangen zegels onder. Wat is de functie van die zegels?

Dat hangt een beetje af van de persoon die de oorkonde heeft opgesteld. Ik heb hier een oorkonde met 4 zegels, maar er waren er oorspronkelijk 5. Dit is een oorkonde van de schepenen van Maastricht. Elke schepen heeft zijn eigen zegel en hangt zijn eigen zegel aan de oorkonde. Sommige steden gebruiken 1 schependomszegel, dan heb je maar 1 groot zegel. Dat kan ook.

Boven: oorkonde van de schepenen van Maastricht voor het klooster Sint-Gerlach, 28 december 1279, met 4 van de 5 zegels (het derde zegel in het midden ontbreekt).

Waren de personen die een afdruk van hun zegel aan de oorkonden hechten de getuigen van de rechtshandeling?

Rond 1200-1300 krijg je de mondelinge getuigenissen bij een rechtshandeling. Die getuigen worden dan allemaal in de oorkonde opgesomd en dan wordt er een zegel aangehangen. Die getuigen hebben dan nog veel waarde. Eind 13^e eeuw worden bijna geen getuigen meer genoemd. Enkel het zegel wordt dan het waarmerk voor de oorkonde. Zonder het zegel ontbreekt de rechtskracht. Het zegel verleent validiteit, net als de handtekening tegenwoordig onder een contract. Het zegel is met andere woorden het valideringsmiddel.

Waar bevinden zich nu de oorkonden van St. Gerlach?

De originele oorkonden zijn te vinden in het Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL) in Maastricht (op 1 na) in de collectie Oorkonden van St. Gerlach. Verder is er een cartularium. Dat is een 18^e-eeuws handschrift waarin voor een abdij alle rechtstitels ingeschreven werden.

Veel originele oorkonden zijn in de loop der tijd verloren gegaan, maar daarvan bevindt de tekst zich nog in een cartularium. Die 11 nieuwe stukken die we nu voor St. Gerlach hebben, die staan bijna allemaal in dit 18^e-eeuwse register van St. Gerlach. Er zijn oorkonden uit de 13e eeuw waarvan de tekst in het cartularium staat.

Is dit 18^e-eeuwse cartularium het oudste overzicht van de oorkonden van het klooster St. Gerlach? Het klooster is toch veel ouder.

In de loop van de Middeleeuwen hebben kloosters vaak meerdere cartularia aangelegd. Bij St. Gerlach hebben we echter alleen een cartularium uit 1735. Er moeten meer cartularia zijn geweest. En je zoekt en zoekt en zoekt dan, natuurlijk in de hoop nog een cartularium te vinden. Ik heb uiteindelijk een duidelijke aanwijzing gevonden van een register uit 1506 van het klooster St. Gerlach. Het klooster van St. Gerlach heeft met zekerheid in 1506 een register gehad waarin ook oorkonden stonden. Dat register is echter volledig verdwenen.

Maar er is meer. Elke oorkonde heeft een voorkant en een achterkant. Op de achterkant staat vaak een aantekening, bijvoorbeeld een nummer of een korte samenvatting van de tekst. In de oorkonden van St. Gerlach staat op de achterkant vaak een hoofdletter A en een kleine letter J zijn. Al in de 14^e eeuw is er zo een bepaalde classificatie van de oorkonden van St. Gerlach geweest. Er waren toen waarschijnlijk al veel oorkonden, zodat aannemelijk is dat er een ordening aangebracht moest worden door middel van een cartularium. Ik heb geen enkel spoor gevonden van een cartularium uit de 14^e eeuw, maar gezien die aantekeningen kan er een cartularium in de 14^e eeuw zijn geweest in St. Gerlach. Het is een sterke aanwijzing dat dat er geweest is, maar ik kan het niet bewijzen.

Waar werden de oorkonden in die tijd bewaard?

Waarschijnlijk werden de oorkonden in een kist bewaard. Meestal stond die in een bepaalde kamer van het klooster, eventueel samen met het cartularium.

Wie schreven de oorkonden van St. Gerlach?

Voor de periode van de oorkonden van St. Gerlach weten we niet wie de oorkonden schreef of wie ze beheerde. De laatste 10-15 jaar wordt veel nadruk gelegd op de rol van vrouwen in vrouwenkloosters. Bij vrouwenkloosters, zoals die van de Clarissen, wordt vaak de schrijfactiviteit toegewezen aan vrouwen. Bij de Norbertinessen ben ik daar niet zo zeker van. Bij hen heb je een proost, die ook actief is en die in veel oorkonden genoemd wordt. Hij kan het schrijven en beheren van oorkonden hebben laten doen, maar het kunnen ook de vrouwen zijn geweest die de oorkonden schreven en beheerden.

Er is met andere woorden geen bewijs van dat het klooster van St. Gerlach een voorbeeld van vrouwelijke verschriftelijking is in de 13^e eeuw.

Je kunt je afvragen of het klooster van St. Gerlach niet als huisklooster de administratie van de heren van Valkenburg beheerde. Het schrift van de oorkonden van de heren van Valkenburg kan echter niet meteen gelinkt worden aan dat van oorkonden van de proost van St. Gerlach of van oorkonden over particulieren die aan St. Gerlach schenken. Daarvoor moet je bij de heren van Valkenburg alle oorkonden voor de verschillende kloosters onderzoeken om te bepalen waar de gemeenschappelijke deler zit. Bij een van die kloosters of bij de heren van Valkenburg? De persoon die in de Middeleeuwen een schenking doet aan een klooster is in elk geval niet noodzakelijk degene die de oorkonde schrijft. Bij kloosters met een sterke schriftelijke traditie werd vaak door de schenker gezegd aan het klooster: *maak een oorkonde, ik ga die daarna lezen en hang bij akkoord mijn zegel daaraan*. Dan kun je het schrift van de oorkonde niet lokaliseren bij de persoon die de schenking heeft gedaan, maar wel bij het klooster.

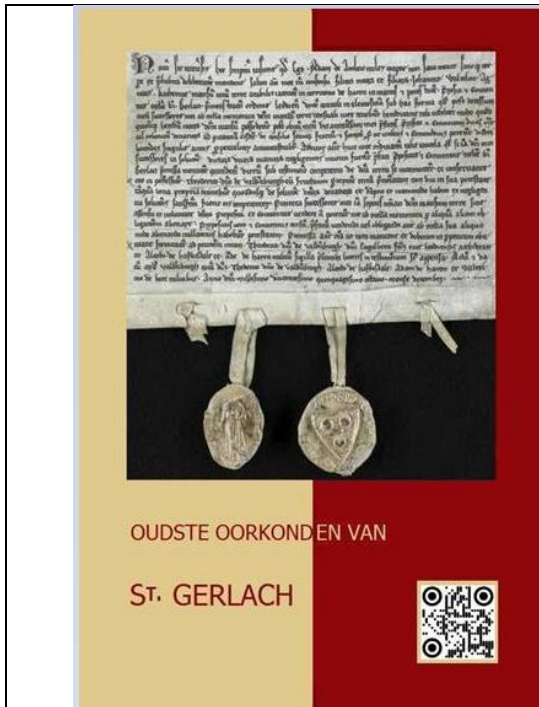

Afb. 3: Afgietsel van het eerste ridderzegel van Walram, heer van Monschau en Valkenburg (1269).
Foto: Odile Bordaz, Archives Nationales Parijs.

Boven: zegel van Walram, heer van Monschau en Valkenburg

Wat is er interessant aan de oorkonden van St. Gerlach voor het grote publiek, dat niet dagelijks in een archief komt?

Interessant is hoe zo een klooster als dat van St. Gerlach zich ontwikkeld heeft vanaf de stichting tot 1300. Voor latere tijden is er ook wel literatuur over het klooster beschikbaar. De oorkonden leren ons iets over de manier waarop het goederenbezit is opgebouwd en uit welke milieus de schenkers kwamen. Ook zeggen de oorkonden iets over de rol van de heren van Valkenburg bij het klooster.

Het plaatje met QR-code dat vanaf september 2022 in het heiligdom bij de receptie zal hangen en dat toegang geeft tot de oudste oorkonden van het klooster te St. Gerlach.

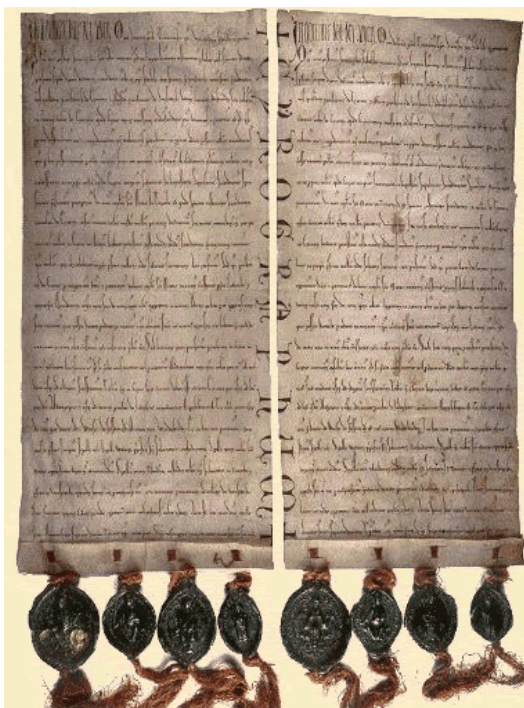
Schenking en zielenheil gaan vaak samen, soms met een instructie op welke dag en bij welke gelegenheid gebeden moet worden. Ik las ook over een traktatie voor de kanunnikessen van het klooster van St. Gerlach. Werden de instructies door de kanunnikessen vervolgens strikt nagevolgd?

Het gaat in de oorkonden inderdaad onder andere over een traktatie van wijn voor de kanunnikessen. Of er door hen trouw de hand werd gehouden aan de instructies weet ik niet. De kanunnikessen moesten wel blijven bidden, ook nadat iemand overleden was. Daarvoor hadden ze een apart register, een obituarium. Daarin werd de sterfdag van die persoon opgenomen en daarin konden ze zien voor wie ze wanneer moesten bidden. Er zijn belangrijke personen, zoals heren van Valkenburg, waarvan je de sterfdatum niet weet. Dan kun je soms die sterfdatum aan de hand van het obituarium achterhalen.

Hoe werden de oorkonden veilig gesteld in tijden van opstand, plundering en brandschatting?

De oorkonden werden bewaard in een kist of in kleine lades. Er zijn verschillende systemen voor het bewaren daarvan. In tijden van oorlog kon je de kist oppakken en in het refugio, het vluchthuis van het klooster in een nabijgelegen stad, in veiligheid brengen. St. Gerlach had zo een refugio in Maastricht.

Werden er vanwege dergelijke risico's ook dubbele exemplaren van oorkonden gemaakt?

Nee, van een originele oorkonden heb je maar 1 exemplaar. Er waren geen dubbele exemplaren. Hoogstens waren er andere exemplaren van een oorkonde voor de schenkers of voor andere partijen. Zelfs dan kan er trouwens een bepaalde waarborg zijn om te garanderen dat er niet zomaar het tweede stuk gemaakt is. Dan maak je twee dezelfde stukken van hetzelfde perkament. Via een devies, zoals *In Nomen Domine Amen*, dat wordt doorgesneden en dat je kunt lezen door beide exemplaren tegen elkaar te houden, weet je zeker dat bijvoorbeeld de heren van Valkenburg en het klooster St. Gerlach het originele exemplaar van zo een oorkonde hadden. Een dergelijke chirograaf was een bescherming tegen vervalsing.

Links: voorbeeld van een chirograaf met een kruisteken en het woord 'cyrographum' in het midden van de 2 exemplaren

Dan de paleografie. De oorkonden zijn niet geschreven in onze huidige taal en in onze huidige letters. Hoe zit dat?

Middeleeuws schrift, iedereen kan dat in principe leren lezen. De een heeft er meer affiniteit mee of kan het gemakkelijker dan de ander. Het is in zekere zin een gave als je dat goed kunt. Met ansichtkaarten van onze Duitse familie was ik bijvoorbeeld de enige die dat gotische schrift goed kon lezen. Ik had dat al van jongs af aan. Op de universiteit hebben we alle types van schrift geleerd, van Romeins schrift tot aan het schrift van de 18^e eeuw. Met oorkonden werk je met originele stukken vanaf de 10^e tot de 13^e eeuw. Maar je moet ook latere registers en latere handschriften kunnen lezen, omdat daarin afschriften van oude oorkonden kunnen staan die verloren zijn gegaan. Je leest in mijn vak stukken van de paus uit Rome, van bisschoppen uit Kamerijk, Luik of Keulen. Je leest zo in de loop er jaren veel verschillende schrifttypes. Zolang je dit werk doet, bouw je dan ook een enorm reservoir aan kennis over schriften op.

De oorkonden van St. Gerlach zijn volgens mij beter te lezen dan de meeste andere stukken die je in archieven aantreft. Hoe zit dat?

Grosso modo heb je twee grote soorten schrift: ten eerste het geposeerde schrift voor oorkonden, waarin heel zorgvuldig geschreven wordt, en ten tweede het cursieve snelschrift voor registers, zoals in schepenprotocollen (het dagelijks schrift). Over het algemeen is het geposeerde schrifttype van oorkonden beter te lezen. In de 13^e-eeuwse oorkonden van de schepenen van Maastricht, zie je al dat veel meer wordt geschreven dan in kloosters en dan wordt het al snel een cursief schrift. Ze gebruiken dan ook veel afkortingen. Dat maakt het cursieve schrift niet gemakkelijk leesbaar.

Hoe ging dat schrijven van oorkonden in de praktijk in zijn werk?

Je nam eerst een stuk geprepareerd perkament. Daarop werden vaak lijnen aangebracht. Bij oorkonden kun je soms zelfs aan de zijkanten de prikgaatjes zien waarmee de lijnen getrokken zijn. Maar niet alle oorkonden hebben lijnen. Zonder lijnen gaat het schrift wat meer op en neer dansen. Dat zie je bijvoorbeeld in de collectie van St. Gerlach bij een oorkonde van de officiaal van Luik, zeg maar de rechter van de bisschop van Luik. In Luik waren er veel rechtszaken. Dan krijg je vanwege de hoge productie een cursief schrift met veel afkortingen. Dat is veel moeilijker leesbaar.

Kun je aan het handschrift herkennen wie de auteur van de oorkonde is?

Bij enkele oorkonden van St. Gerlach heb ik erbij gezet dat het schrift erg verwant is of dat de oorkonde door dezelfde persoon geschreven als een andere oorkonde, maar ik heb geen uitspraak gedaan of de oorkonde door de abdi van St. Gerlach, door de heren van Valkenburg of door een derde persoon geschreven is.

De taal die in de oorkonden wordt gebruikt is een Middeleeuws latijn. Zijn er ook oorkonden van St. Gerlach in de volkstaal?

Het is wel zo dat er in de 13e eeuw al oorkonden in de volkstaal zijn, maar pas heel laat. In het pakket van St. Gerlach komt geen Middelnederlandse oorkonde voor. Dat werd wel gedacht door Franquinet, maar ik heb daarnaar gekeken omdat ik dat verdacht vond. Toen ik de betreffende oorkonde uit het archief in Maastricht onderzocht, bleek het een later, 14^e-eeuws, schrift te zijn. Het was dus geen originele oorkonde in de volkstaal, maar een vertaling uit de 14^e eeuw op perkament van een oudere oorkonde in het Latijn. Dat heb ik in het oorkondenboek toegelicht. Als je een Nederlandstalige oorkonde tegenkomt uit 1250 of van daarvoor, dan weet je eigenlijk al dat er iets niet klopt.

Waarom werden de oorkonden niet in de volkstaal geschreven? Dan konden toch meer mensen de oorkonde lezen?

In een Europese context geldt dat eerst alleen pausen, kloosters, keizers en koningen oorkonden uitvaardigden. Dat was in het Latijn. Daarna volgden ook vorsten als de hertogen van Brabant en de graven van Vlaanderen. Voor hen werden oorkonden soms in de volkstaal geschreven, maar kloosters bleven Latijn gebruiken. Ze stonden daarop. In de 13^e eeuw waren de stukken niet toegankelijk voor de gewone mensen, zodat er geen reden was om de volkstaal te gebruiken. Voor de steden zijn er wel Nederlandstalige stukken bekend. Het gaat dan vaak om vertalingen van Latijnse oorkonden in de volkstaal om zo de inhoud van oorkonden aan het publiek mee te delen. Vanaf het midden en het einde van de 13^e eeuw sijpelt de volkstaal er langzaam in. In de oorkonden van de schepenen van Maastricht uit de 13^e eeuw zie je bijvoorbeeld soms al Middelnederlandse woorden in Latijnse teksten. Maar pas in de 14^e eeuw breekt in de oorkonden volop de volkstaal door.

St. Gerlach leefde in de 12^e eeuw. In zijn Vita staat dat hij een ridder was uit de omgeving van Maastricht. Hij was geen priester, dus hij heeft misschien nooit gestudeerd. Maar hij heeft gecorrespondeerd met Hildegard van Bingen, althans hij kreeg een brief van haar. Hoe moeten we ons St. Gerlach voorstellen. Was het een woesteling, zoals je zou kunnen afleiden uit de recente reconstructie van zijn schedel, een eenvoudig kluisenaar of was hij een ontwikkeld man die Latijn kon lezen en schrijven? Wat voor een man moet St. Gerlach volgens jou geweest zijn?

Als je ervan uitgaat dat hij kon lezen, dan zou hij aan de kapittelschool in Maastricht een opleiding gehad kunnen hebben en dan kan hij daar Latijn geleerd hebben. Hij zat toch hier in de regio van Maastricht en hij heeft daar later veel contacten gehad. Ook was hij sterk kerkelijk georiënteerd. Overal waar hij kwam waren er mensen die konden lezen en schrijven in Latijn. Hij had dus toegang tot de milieus waarin hij schrijven en lezen zou kunnen leren. Het beeld van de eenvoudige kluisenaar die maar een paar gebeden kende, is echter ook een mogelijkheid. We hebben eenvoudig geen bewijzen.

Je werkt nu aan het project van het oorkondenboek Limburg. Kun je ons, tot slot, daar iets over vertellen?

Elke provincie in Nederland heeft al een territoriaal oorkondenboek, behalve Limburg. Er is een oorkondenboek voor Groningen en Drenthe. Ook de regio Utrecht, Holland en Zeeland zijn afgedekt. Gelderland, waar ook Roermond in zit, is al flink op weg en in Noord-Brabant zitten we op ongeveer 80%. Alleen in Limburg was er tot voor kort geen initiatief of project.

Gerard Fer is meer dan 10 jaar geleden voor een Limburgs oorkondenboek gaan lobbyen bij het LGOG. Henk Boersma en Karel Majoor van het LGOG waren erg gecharmeerd van dit initiatief, maar ze konden het toen niet van de grond krijgen. Het is complex en duur om dat te doen. Er was geen financiering.

Maar toen kreeg ik het verzoek vanuit de Universiteit Utrecht om een studente op te leiden in de oorkondeleer, die er een masterscriptie over zou schrijven. Ik dacht: dit is een mogelijkheid om alvast iets te doen aan een oorkondenboek voor Limburg. Maar wat is het klooster met het kleinste fonds dat nog te doen is voor een masterscriptie? Dat was de collectie van het klooster van St. Gerlach! Ik dacht namelijk eerst dat het maar om 25 oorkonden ging. Later bleken dat er meer te zijn. Ik ben haar gaan begeleiden en tegelijkertijd ben ik begonnen met een onderzoek naar de schepenoorkonden van Maastricht. Toen zei het RHCL dat zij de oorkonden wilde gaan digitaliseren. Het oorkondenboek van St. Gerlach werd zo, dankzij het RHCL, een gezamenlijk project.

Hoe was jullie samenwerking?

Ik heb de oorkonde bewerkt. De stagiaire heeft literatuur opgezocht, voorlopige transcripties opgemaakt, oude edities opgezocht en cartularia gefotografeerd. Ze heeft kortom veel voorbereidend werk gedaan. Uiteindelijk is ze afgestudeerd met een 9. Het jammer is dat ze daarna hiermee gestopt is. Ze heeft nu een baan bij de gemeente Den Bosch en kan dus niet in de wetenschap verder. Daarnaast zijn er twee vrijwilligers die de vertalingen maken: Jan Hartmann en Theo Ebben. Die mensen hebben een grote bagage en doen dat geheel vrijwillig. Dat is heel bijzonder.

Ik heb nu bovendien waarschijnlijk iemand, die ik nu opnieuw kan opleiden, Theo Oberndorff. Hij studeerde Middeleeuwse geschiedenis in Utrecht en heeft veel potentie. Hij kan dit soort werk gaan doen en is nu bezig met proefoorkonden. Als dat goed lukt, dan begint hij zelf aan het kapittel van St. Servaas. Dat zou mooi zijn, want je moet dit werk eigenlijk met twee personen doen.

Het project gaat dus over meer dan St. Gerlach?

We hebben nu St. Gerlach onder handen, daarna volgt het Servaaskapittel met maar liefst 240 oorkonden, daarna het Maastrichtse OLV kapittel en daarna enkele kleinere kloosters in Maastricht (Witte Vrouwenklooster, Jezuïetenklooster). Daarop volgt Nunhem en een bijzonder pakket van oorkonden van het klooster van Neer. Neer is een uitzondering want voor dit project werken we in principe alleen met oorkonden die in Limburg liggen. De oorkonden van Neer liggen echter in het klooster van Averbode, dus niet in Nederlands Limburg. Maar besloten is om toch ook Neer te doen. Dat is toch een Limburgs klooster. Het wordt een allerlaatste onderdeel van het project, als we dat tenminste tot dan gefinancierd krijgen. In totaal gaat het project van de Limburgse oorkondenboeken om ongeveer 5 jaar werk. Dat is de periode die nodig is om alles af te krijgen. We hebben inmiddels een subsidie van de provincie Limburg gekregen. Daarmee hoop ik een eind te komen met de oorkonden van de abdij van Thorn, die we eind volgend jaar af willen hebben.

Wat maakt dit oorkondenboek voor een verschil voor het algemene publiek? Kan ik die oorkonden niet al zelf opvragen en gaan bekijken bij het RHCL?

Je kan die oorkonden inderdaad altijd zelf opvragen, maar ik ben bang dat je die dan niet zult kunnen lezen. Een van de bijzonderheden is dat er in de Middeleeuwen geen interpunctie gebruikt wordt. Het is een lange aaneenschakeling van teksten, die je in de oorkonden zult aantreffen. Ik maak de transcriptie en bewerk de diverse onderdelen van de oorkonde, dus de aanhef, de getuigen, de datering e.d. Als je in de tekst van een oorkonde op bepaalde plaatsen een komma zet, dan krijgt de zin een bepaalde betekenis. Maar zet je die komma op een andere plek, dan krijgt de tekst een andere betekenis. Je moet heel goed Latijn kennen om dit goed te kunnen doen. Je moet de tekst kunnen lezen en begrijpen. Er zijn dingen die je alleen door een hele lange ervaring leert. Als je werkt met jonge mensen, dan merk je pas hoe vanzelfsprekend alles in de loop der jaren voor je geworden is. Zij stellen mij vragen over onderwerpen waar ik niet meer bij stilsta omdat die voor mij zo vanzelfsprekend, zo logisch zijn.

Het vak gaat van persoon op persoon over?

Ja, het vak gaat van persoon op persoon over. Dat is mooi maar tegelijkertijd tegenwoordig een groot probleem. Toen ik studeerde in de jaren zeventig, was het vak oorkondeleer en paleografie in het curriculum heel belangrijk. Iedereen die Middeleeuwse geschiedenis ging studeren was verplicht om Latijn te kennen. Enkele jaren later werd die eis losgelaten. Daardoor konden sommige studenten originele bronnen niet meer lezen, want ze konden geen Latijn. In Duitsland en Nederland is het vak oorkondeleer inmiddels zelfs geschrapt uit de curricula, zodat je dat vak niet meer aan de universiteit kunt volgen. Daardoor zijn er hier geen mensen meer die ik kan opleiden want ze volgen die voorbereidende vakken niet meer. Er is geen achtergrond meer bij studenten. Ze hebben nooit het vak

oorkondeleer gehad. Je kunt het vak alleen doorgeven aan mensen die een bepaalde ondergrond hebben via de universiteit. Aan de Universiteit Gent is die er wel nog, maar in Nederland verdwijnt het. Toen ik begon waren we nog met vijf mensen in Nederland die het werk deden, en nu ben ik nog de enige. Als ik stop, dan houdt het in feite op. Maar, aan de andere kant, als Limburg klaar is, dan is het materiaal tot 1300 uitgegeven. Dan zit mijn taak er in principe op. Daarom is het belangrijk dat het nu nog gebeurt en dat ik met Theo Oberndorff kan samenwerken om het af te maken. Ik ga volgend jaar met pensioen. Ik ga daarna wel doorwerken, maar zelfs als ik Theo opleid is de tijd te kort en zijn er bepaalde zaken die hij niet kan. Hij kan geen schriftvergelijking doen, hij kan niet vaststellen waar een oorkonde gelokaliseerd moet worden, hij kan aantekeningen niet dateren. Dat zijn dingen die je leert in de loop der jaren dor heel veel ervaring op te doen. Er is de tijd niet voor om dat allemaal aan hem te leren. Ik vind het ook jammer dat er geen jongere mensen zijn om het vak aan door te geven. We krijgen nu verzoeken van universiteiten om de vakken oorkondeleer en paleografie aan de studenten in cursussen, in een *summer school*, aan te bieden omdat de universiteiten het zelf niet meer in het curriculum hebben. Dat is de omgekeerde wereld! Het is helaas niet anders...

Wil je tot slot nog iets aan de Vrienden van St. Gerlach meegeven?

Ik wil graag mijn dank uitspreken aan het bestuur van de Stichting Limburgse Oorkonden, dat zo eendrachtig en onder de bezielende leiding van Ad Veenhof het project van de Limburgse oorkonden heeft opgepakt, en ook aan Kim Verseijden van Rocket Factory. Zij zal zorgen voor de publiekswaarsite, waarop alle oorkonden mooi gefotografeerd in kleur afgebeeld zullen worden. Ook de mensen van de studiezaal van RHCL hebben altijd veel ondersteuning verleend om stukken te verzamelen. Er zijn heel veel mensen die eraan werken om dit project te laten slagen. Dat vind ik belangrijk om te noemen.

***